

Віктар Хурсік

...менскія прыгажуні несьлі жаўнерам
гародніну, віно і, зразумела,
сваё каханьне...

Яны адступалі да Парыжу...

Беларусы ў войску імператара Напалеона Банапарта

*Большасьць з нас ведае пра вайну 1812 году з падручнікаў
гісторый ды па рамане Льва Талстога «Вайна і мір»,
якому ўдалося пераканаўча паказаць
пакуты і веліч расейскага духу. Між тым,
у супрацьстаянніе Напалеона Банапарта
і Аляксандра I так ці інакші былі ўцягнутыя
іншыя народы, у тым ліку і беларусы...*

У апошняі гады Рэчы Паспалітай незалежнасць і самастойнасць беларусаў існавала толькі на паперы. На сеймах беларуская шляхта звяртала ўвагу на гаротны стан сялянаў, шукала ў караля заступніцтва, аднак лепшай долі для сябе беларусы тады так і не зайлмелі. Не зъмянілася сітуацыя і пасля таго, як Кацярына II зброяй далучыла беларусаў да «дабротаў» расейскай цывілізацыі. Краіна рабавалася. У 1800 годзе некалі заможныя землі спасцігнуў голад. Ён набыў такія памеры, што Павел I вымушчаны быў накіраваць на Беларусь съпеціяльную камісію на чале з паэтам Гаўрылам Дзяржавіным. Высновы гэтай камісіі былі несуціяльнымі: беларусы ядуць мякіну і сънітку,

гаспадарка іх разбураная, большасць сялянаў наўмысна спойваеца адміністрацыяй маёнткаў і знаходзіцца ў даўгавой гарэлкавай кабале. У «зоне аседласці», якой быў аб'яўлены наш край, цывілі хцівасць і ашуканства, тут квітнела непавага да сумленнай працы. Удалечыні ад Санкт-Пецярбургу расейская адміністрацыя багацела на поўным ігнараваныні законаў.

У такую Беларусь і рушыў Напалеон.

Ранкам 24 чэрвеня 1812 году яго амаль 700-тысячнае войска перайшло Нёман і Буг і паглыбілася на нашу тэрыторыю. Сам Банапарт кіраваў групоўкай, што наступала ў напрамку – Вільня, Дрыса, Палацак, Віцебск. Ягоны брат Жэрому наступаў на поўдні на Слонім, Нясьвіж, Бабруйск, Магілёў, Мсціслаў. У цэнтральныя раёны, не абароненныя расейскімі войскамі, скіраваліся часткі маршалаў Даву і Віктора Белуно. Шлях іх быў нялёгкім.

Вось, што записалі расейскія съледчыя на допыце палоннага французскага салдата:

«...Хлеба у солдатов нет, а берут его грабежом и реквизицией, люди часто терпят голод, лошади довольствуются подножным кормом... От обывателей ничем французы не пользуются от того, что на всей дороге, где они за нами проходили, жителей нигде почти нет, что везде забрано все русскими и что они нигде ничего не достают...»

Расейскія войскі пры адыходзе палілі назапашанае беларускімі сялянамі збожжа, фураж і харч, забіралі з сабой коней і, не ўступаючы ў значныя баі, адыходзілі на ўсход да Смаленску. Праз колькі дзён разрабаваная Беларусь апынулася ва ўладзе Напалеона.

З дадатку да данясеньня генерала Багратыёна імператару Аляксандру:

«26 июня. Несвіж.

...Не далее как вчера еще, зная уже о приближении неприятельских сил к Минску и о стремлении занять оный прежде меня, с полной надеждой на храбрость войск, считая противу себя у Минска неприятеля хотя в шестидесяти тысячах, я был в решительности атаковать его, пробиться в соединение к первой армии... Но к крайнему прискорбию, удостоверившись в непомерном превосходстве сил неприятельских, от Вильно через Вилейку у Минска показавшихся, от Воложина на Раков и Радошковичи туда же следовавших и угрожавших мне со стороны Новогрудка, следуя при сем неотложно... Высочайшему повелению поставлен был в необходимость переменить мое предприятие...»

За два дні да прыходу войскай імператара Напалеона Менск съпешна пакінул расейскія чыноўнікі. Выязджалі яны сем'ямі, са скарбам, абозамі цераз Барысаў у кірунку на Москву.

З данясеньня Менскага грамадзянскага губернатара Даўрынскага ад 27 чэрвеня 1812 году:

«...Напоследок по выступлении из Минска помянутых двух пехотных полков в ночь на 25 число примечено в городе (имеющем несколько десятков военнослужащих из внутренней стражи) необыкновенное между жителями волнение, родившееся наипаче от того, что город остался без близкой защиты; некоторые из жителей видели уже неприятельские команды не в дальнем от Минска расстоянии и слухи о последнем, то есть о неприятельском, приближении распространялись более и более. То я, видя сие и близкую опасность от неприятеля, не препятствовал коронным чиновникам следовать в Борисов, а потом, бывши уже один в городе при вышеупомянутой команде из внутренней стражи, выехал и сам, поручая наблюдение за порядком и за остатком, ежели какие будут, магістрату».

Менск здалі без бою.

Менчукі радаваліся ўцёкам расейцаў, але і хваляваліся: тая невядомая магутная сіла, пра якую хадзіла столькі супярэчлівых чутак, магла прынесці ім як свабоду, так і пакуты.

Ноч на 25 чэрвеня прыйшла ў трывожным чаканыні. Дзе-нідзе чуліся стрэлы. Каб не дапусціць разбою, рабаванья і падпалаў у той жа дзень гараджанамі быў утвораны орган самакіраванья — часовая Рада. Яе старшынём быў абраны маршалак першага дэпартаменту Менскага галоўнага суда Л. Камінскі, а сябрукамі маршалак другога дэпартаменту таго ж суда Ходзька, павятовы

маршалак Менскага павету Ігнасій Манюшка і сябры менскага магістрату. Радзе стала вядома, што расейцы зъбеглі і да гораду набліжаеца войска на чале з маршалам князем Даву. Было вырашана сустракаць французаў з урачыстасцямі.

Раніцай 26 чэрвяна 1812 году менская дэпутація на чале з старшынём Камінскім і маршалкам Манюшкам выехала за горад дзеля вітаньня французскага войска. Праз дзьве вярсты адбылася сустрэча, а яшчэ праз гадзіну на мяжы гораду ля Ракаўскай заставы французскі картэж з хлебам і сольлю віталі маршалак Ходзька, князь Міхал Пузына і менскі падкаморы Сылеракоўскі. Пры гэтым яны адзначылі, што гараджане ўдзячныя Напалеону і вітаюць яго ў асобе маршала Даву. Французскі палкаводзец сустрэў прамову з прыхільнасцю і ў свою чаргу адзначыў, што непераможнае войска Напалеона прыйшло не няволіць, а вызваліць беларусаў і палякаў, прыйшло вярнуць ім Айчыну. «Альбо вялізарныя полчишчы ворагаў пакрыюць зямлю трупамі сваімі, альбо цэласнасьць Айчыны вашай будзе вернутая і ўплыў расейскі на інтарэсы Еўропы зъменшаны быць мусіць», — зазначыў ён.

Пры ўезьдзе ў Менск французаў віталі гараджане. Магістрат падсыцілаў жаўнерам пад ногі харугвы. Калі князь Даву са сваім штабам прыбыў на плошчу Высокага рынку, дарогу яму заступілі мілавідныя абывацелькі, усыцілаючы жывымі кветкамі шлях высокага госьця. Чуліся воклічы: «Няхай жыве Напалеон-збавіцель!» Радасны настрой узмацнялі гукі музыкі, што даносіліся з ганку ратушы.

Між тым вайна была вайной. З прыходам французаў рабункі ў горадзе не перапыніліся. На вуліцах пачалі зъяўляцца нябожчыкі. Разабрацца, хто і за што забіваў месцічаў, было няпроста. Французы лічылі, што забойствы — справа мясцовых бандытаў. 13 ліпеня дэкрэтам Даву быў ўтвораны першы афіцыйны орган новай улады — камісія Менскай Рады пад старшынствам часовага Менскага губернатара брыгаднага генерала Barbenegre. На наступны дзень камісія зъяўрнулася да гараджанаў з абвяшчэннем сваіх паўнамоцтваў і заклікала дапамагаць імператарскому войску. Праз два дні ў Менск прыбыў і сталы губернатар — паляк па паходжанні, генерал французскага войска Бранікоўскі. Неадкладна з ліку гараджанаў былі вызначаныя 24 асобы адказныя за папаўненне харчовых і фуражных запасаў раскватэрванага войска, прызначаныя паштовыя начальнікі і іншыя адказныя асобы. У пракламацыі менчукоў заклікалі захоўваць спакой, добрасумленна выконваць рэковізіці, папярэджвалі аб жорсткім пакаранні марадзёраў. Барацьба з апошнімі была ўскладзеная на мясцовую жандармерыю. На дарогі былі накіраваныя адмысловыя мабільныя атрады з правамі ваеннага суда, якія сачылі за парадкам у навакольлі. 10, 13, 16 ліпеня ў Менску прайшлі публічныя пакаранні як рабаўнікоў, так і тых, хто купляў у іх крадзенае. Праўда, асаблівага эффекту гэта не дало. Горад, які па распараджэнні Напалеона пераўтвараўся ў адзіны агромністый шпіталь і склад і зрабіўся зборным пунктом для адсталых частак яго арміі, паступова напаўняўся вайскоўцамі самых розных нацыянальнасьцяў. Салдаты, якія так і не разумелі сэнс свайго паходу на Усход, стомленыя і расчараваныя, былі ня супраць рабункаў і гвалту. У адносінах да простых абывацеляў яны дзейнічалі толькі сілаю загадаў. Падчас пошукаў памяшканьняў пад шпіталі і склады людзей гвалтам высялялі з дамоў. Да таго ж улады аб'явілі аб пошуку грошай, якія належалі расейцам, што таксама спрыяла ўзынікненню падазронасці і страху.

Заможныя гараджане і шляхта дэманстравалі разуменіне праблемаў французскага войска і свою лаяльнасьць да яго. Жонка нясьвіжскага ардыната Дамініка Радзівіла княгіня Караліна перадала французам трыццаць бочак жытнай муکі з мяхамі, дзьве бочкі круп, дзесяць валоў, дваццаць баранаў ды інш. За ёй пачалі ахвяраваць прыпасы французам іншыя.

Падтрымаў маральна «збавіцеляў» менскі біскуп Якуб Дзядзерка. 19 ліпеня ў кафедральным саборы ім была адслужаная імша, на якой прысутнічаў губернатар Бранікоўскі са штабам. У кароткай прамове біскуп ухваліў заступніцтва імператара над беларускім народам і ў заканчэніе мовіў наступнае: «Скрушиліся кайданы маскоўскія. Трапляем мы пад салодкае царства Напалеона. Заклікаю ўсіх, каму дарагая Айчына, пад харугвы Збавіцеля!»

Заклік лёг на добрую глебу. Напалеон дазволіў (хаця і пад сваім наглядам) ажыцьцявіць беларусам самакіраваньне на тэрыторыі іх гісторычнай дзяржавы — Вялікага Княства Літоўскага. Гэты дазвол быў сустрэты з радасцю. Хутка быў сфармаваны найвышэйшы орган новай нацыянальнай улады — часовы Урад на чале з маршалкам Солтанам. 5 ліпеня Вайсковая камісія ўраду пад кіраўніцтвам Аляксандра Сапегі (пазней — Грабоўскага) прыступіла да стварэння першых за доўгія гады нацыянальных вайсковых частак. Зразумела, ім належала выступіць на баку Напалеона і імператар не пашкадаваў на гэтую мэту грошай. Пяцьсот тысячаў франкаў быў выдадзены беларусам з казны дзеля фармаванья пяці палкоў пяхоты і чатырох палкоў кавалерыі агульной колькасцю ў 14 000 рэкрутаў.

Адначасова Напалеон выдаў чатырыста тысячаў франкаў на фармаванье ў Варшаве лёгкаконнага палка сваёй гвардыі началье з генералам Канопкам. Юнакі — беларусы і палякі — запісаліся ў гэты полк з вялікай ахвотай. Энтузіазм быў вялікі, нішто не прадказвала бяды.

14 верасня Менск урачыста сустракаў французскага маршала князя Белуно Віктора. Губернатарам у гонар яго быў дадзены баль. Армія маршала ішла праз Менск на Усход цэлы тыдзень. Была ў яе складзе і польская дывізія, сфармаваная з палякаў і беларусаў у Іспаніі. Абывацелі выходзілі вітаць яе, а вядомы ў горадзе пан Антон Багдашэўскі з радасці выдаў землякам сто гарцаў гарэлкі. Столыкі ж прыслала і яснавяльможная пані Сывідава. Да лагеру дывізіі, які разъмісьціўся на паўночны-усход за горадам на малаяунічай раўніне, съпяшалі менскія прыгажуні. Яны несці жаўнерам гародніну, печыва, віно і, зразумела, сваё кахранье...

Беларускія войска для Напалеона фармавалася даволі хутка, без асаблівага напружанья. Ніхто ня мог меркаваць тады, што дараўненая свабода праіснует усяго тры месяцы і скарыцель Еўропы паверне назад.

Рэкруты браліся на шэсцьць гадоў службы. Гэта было куды лепей, чым чвэрць веку цягнуць лямку ў расейскай арміі. Абшарнікі забясьпечвалі сваіх рэкрутаў вопраткай, абуткам, і запасам ежы на два тыдні. У кавалерью ад 75 дымоў ішоў адзін вершнік з канём, на яго ўзбраеніе зьбіралася кругам 486 польскіх злотых. Па тагачаснай завядзёнцы камандзір палка прадаваў афіцэрскія пасады, іх купляла ахвочая да службы шляхта. За капітанскую пасаду плацілі каля тысячы дукатаў, за пасаду паручніка — чатырыста, падпаручніка — дзьвесьце дукатаў. На частку афіцэрскіх пасадаў запрасілі кадравых вайскоўцаў-палякаў, шэраговымі былі выключна сяляне-беларусы.

Генеральным інспектарам беларускага войска быў прызначаны генерал, князь Рамуальд Гедройц, інспектарам пяхоты — генерал Несялоўскі, інспектарам кавалерыі — генерал Язэп Ваўжэцкі. Апроч палкоў ствараліся і батальёны стральцоў. У іх траплялі, як правіла, паляўнічыя і палясоўшчыкі. Усяго такіх батальёнаў было сфармавана шэсць, іх камандзірамі былі Язэп Касакоўскі, Ракіцкі, граф Казімір Плятэр, Курчэўскі, Абуховіч і Ганьскі.

Паколькі французы вялікіх гарнізонаў не пакідалі, дзеля падтрыманьня парадку на ўсёй тэрыторыі была ўтвораная народная старожа — нацыянальная гвардия якая вучылася вайсковай справе ў сувязі. Адначасова на французскіх лад ва ўсіх паветах была ўтвораная жандармерыя ў складзе 107 душ мясцовай шляхты. Жандары атрымлівалі па залатому ў дзень і корм каню. Шэфам беларускай жандармерыі быў палкоўнік князь Дамінік Радзівіл.

Ні Барадзінская бітва (26 жніўня), ні іншыя падзеі на расейска-французскім фронце не ўплывалі на набор рэкрутаў. Ён праходзіў арганізавана і быў скончаны па плане — 10 верасня. Найбольш хутка з гэтай задачай справілася Гарадзеншчына. Абшарнікі выставілі так шмат рэкрутаў, што з іх пачалося фармаванье дадатковага палка для Напалеона. З другой паловы верасня беларускія пяхотныя палкі быў гатовыя выступіць супраць Расеі, фармаванье кавалерыйскіх закончылася ў канцы кастрычніка, напярэдадні адступленья французаў.

Увогуле дваццацітысячнае беларускія войска змагалася на баку Напалеона нядоўга. Першая сутычка з расейцамі адбылася 20 кастрычніка 1812 году ля

Слоніма, дзе стаяў пераведзены з Варшавы полк генерала Канопкі. Маладыя бязвусыя гвардзейцы былі пасечаныя ўланамі, сам генерал Канопка, сямнаццаць афіцэраў і больш за дзьве сотні падафіцэраў трапілі ў палон.

Нялепшая доля напаткала беларускую пяхоту, стральцоў і ўланскі полк, якія з-пад Вільні былі тэрмінова выкліканы абараняць Менск. Гэтыя часткі хуткім маршам рушылі на дапамогу рэшткам гарнізону пад камандаваньнем франузскага генерала Касецкага. 4 лістапада першымі дасягнулі гарадскіх заставаў уланы. Яны ня ведалі, што гарнізон ужо разьбіты і ў горад заняло расейскае войска. Беларускія ўланы пайшлі ў атаку... Усе яны загінулі. Падасыпелая пяхота і стральцы таксама панесылі страты і пад націскам шматкроць большых расейскіх сілаў былі вымушаныя скласыці зброю і здацца ў палон.

У Менску засталося больш за дзьве тысячы хворых і раненых салдат і афіцэраў напалеонаўскай арміі, вялікая колькасць армейскай маёмы, боепрыпасаў і харчу.

Два палкі беларускай пяхоты далучыліся да адыходзячага ў Польшчу корпуса генерала Язэпа Панятоўскага. З ім яны дайшлі да Варшавы, а пасля бралі ўдзел у абароне Модліна.

Уланы двух іншых беларускіх палкоў увайшлі ў склад польскага палка пры корпусе генерала Макдональда і разам з ім абаранялі Гданьск.

На долю ўланскіх палкоў Тышкевіча і Раецкага выпала цяжкая, але пачэсная задача. Добра ўкамплектаваныя і ўзброеныя, яны павінны былі засланіць адыход праз Прусію да ракі Лабы маленъкай жменыкі змораных, галодных і слабых жаўнераў Вялікай Арміі, што засталіся жывымі. Гэтыя ўланы прымалі на сябе ўдары маскоўскай кавалерыі — казакаў і башкіраў. Заданыне беларусы выканалі з гонарам — коштам жыцця... Рэшткі ўланай уліліся ў корпус маршала Даву, былі ў Гамбургу, трапілі ў Гальштынію і Шлезьвіг, дзе і стаялі з французскім войскам аж да Парыжскага міру. Мір гэты даў ім магчымасць вярнуцца спачатку ў Польшчу, дзе яны мусілі даслужыць два гады ў польскім войску пад камандай цэсарэвіча Канстанціна, тагачаснага намесніка ў царстве Польскім, а пасля ўжо — на Бацькаўшчыну, у родныя вёскі.

Беларусы ў войску імператара Напалеона Банапарта

<i>№№ палкоў</i>	<i>Штаб-кватэра</i>	<i>Імя і прозвічча шэфа</i>	<i>Якія паветы дали рэкрутаў у полк</i>
18 пяхотны	Вільня	Граф Аляксандр Хадкевіч	Віленскі, Завілейскі, Вількамірскі, Braslauskі, Ашмянскі, Вілейскі
19 пяхотны	Расіёны	Граф Канстанцін Тызенгаўз	Троцкі, Ковенскі, Упіцкі, Расіёнскі, Шавельскі, Вількамірскі
20 пяхотны	Гародня	Барон Адам Бісьпінг	Гарадзенскі, Лідскі, Навагрудскі, Слонімскі, Ваўкавыскі, Пружанскі, Пінскі
21 пяхотны	Беласток	Антон Гелгут	Кобрынскі, Берасцейскі, Беластоцкі, Сакольскі, Бельскі, Драгічынскі

22 пяхотны	Менск	Граф Станіслав Чапскі	Менскі, Дзісьненскі, Барысаўскі, Ігуменскі, Бабруйскі, Мазырскі, Рэчыцкі, Слуцкі
17 уланскі	Купішкі	Граф Міхайла Тышкевіч	Віленскі, Завілейскі, Браслаўскі, Вількамірскі, Упіцкі, Расіёнскі, Шавельскі, Тэльшаўскі
18 уланскі	Нясьвіж	Граф Кароль Пшэзыдзецкі	Менскі, Барысаўскі, Дзісьненскі, Вілейскі, Ігуменскі, Бабруйскі, Мазырскі, Рэчыцкі, Слуцкі
19 уланскі	Навагрудак	Канстанцін Раецкі	Ашмянскі, Троцкі, Ковенскі, Гарадзенскі, Лідскі, Новагрудскі, Слонімскі, Ваўкавыскі
20 уланскі	Пінск	Ксавэры Абуховіч	Пінскі, Берасьцейскі, Кобрынскі, Пружанскі, Беластоцкі, Бельскі, Драгічынскі, Сакольскі

